

S.C.PİŞƏVƏRİNİN PUBLİSİSTİKASI

VÜQAR ƏHMƏD,
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat İnstitutunun
“Mətbuat tarixi və publisistika”
şöbəsinin müdiri,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Böyük ictimai xadim və qüdrətli publisistin yaradıcılığında başlıca örnək və qaynaqlardan biri Cəlil Məmmədquluzadənin publisistikası olmuşdur. Cəlil Məmmədquluzadə öz mühərriqlik fəaliyyəti ilə Azərbaycan publisistikasına bir çox yeniliklər gətirmiş, yumor və satira üsulunu mühərriqlik sənətində bir məktəb halına salmışdır. Böyük ədibin əsas məqsədi öz xalqını ayılmaq və onu tərəqqi yollarında irəliləməyə sövq etmək idi. Bunun üçün o, xan və bəylərin yumruq və dəyənəyi altında əzilmiş, xarici imperialistlərin zəncirilə əl-qolu bağlanmış, mollaların və müstəhidlərin laylasilə əsrlərdən bəri yatmış müsəlman qardaşların yuxusunu yumor şapalağı, satira qamçısı və qəhqəhə səslərilə qacırmaq istəmişdir.

Cəlil Məmmədquluzadənin zəngin mühərriqlik təcrübəsindən öyrənən Pişəvəri öz publisistika fəaliyyətində bu yolla getmiş, satiranın kəskin silahından müvəffəqiyyətlə istifadə etmişdir. "Hürriyyət" qəzetinin səhifələrində "Əsul" imzasilə yazdığı felyetonlarda o, dövrün ən kəskin ictimai-siyasi məsələlərinə toxunmuşdur. Cəlil Məmmədquluzadə kimi, Pişəvəri də öz felyetonlarında gülüşün kinayə, eyham, işarə, müqayisə və üçüncü şəxsin dilindən danışmaq üsulundan müvəffəqiyyətlə istifadə edir və beləliklə, cəmiyyətdə hökm sürən yaramazlıqları acıb göstərir, onların aradan qaldırılması yolunda çalışırdı. S.C.Pişəvəri mənalı gülüş doğuran kinayələrdən tez-tez istifadə edirdi. Məsələn, hələ yaradıcılığının ilk dövrlərində qələmə aldığı bir felyetonda o yazırdı: "O yan bu yandan verilən xəbərlərə görə İran əssəltənə və əddövlələrin iqdamatı sayəsində behiştə tədbil olmuşdur, belə ki, Ərdəbildə şah-sevənələr, Qaradağda köçərilər, Gilanda cəngəllilər heç bir narazılıq etmirlər, əgər balaca çarpışma-zad olursa, o da zarafatnan təvliid etmiş şeylərdir". (6.s.45) Əssəltənə və əddövlələrin iqdamatının mahiyyəti, əlbəttə, hamıya məlum idi. Cəlil Məmmədquluzadə, F.Köçərli, N.Nərimanov, Ü.Hacıbəyov, Ə.Haqverdiyev, Ə.Hüseynzadə, Ə.Cəfəroğlu, Y.Vəzir, S.Hüseyn kimi şəxsiy-

yətlər sırasına daxildir. Onlar bir tərəfdən xalqın ədəbiyyatını, mədəniyyətini davam və inkişaf etdirib zənginləşdirmiş, digər tərəfdən həmin mədəniyyət və ədəbiyyatın keşiyində durub onu təhlil və təbliğ etmiş, üçüncü bir tərəfdən xalqın sabahı, səadəti, xoşbəxtliyi yolunda mübarizə aparmışlar. Pişəvəri bir tərəfdən Nərimanov kimi geniş ictimai-siyasi iş aparmış, müstəqil dövlət yaradıb onun baş naziri seçilmişdir. O, ədəbiyyatımızın memuar janrını özünün siyasi-ictimai motiv və məzmunu, müxtəlif çalarlı zahiri və daxili portret cizgili olan obrazları ilə zənginləşdirən xatirə-povesti, hələlik, əldə olmayan, lakin yazıldığına şəhadət verilən daha bir neçə nəsr əsərinin müəllifidir. Nəhayət, Mir Cəfər Pişəvəri siyasi-ictimai mətbuat tariximizdə prinsipial, obyektiv və qüdrətli publisist, bacarıqlı redaktor kimi layiqli yer tutur.

1945-1946-cı illərdə milli azadlıq hərəkatının yeni yüksəlişi dövründə Pişəvərinin publisist yaradıcılığı böyük rol oynamışdır. Fars şovinistlərinin uzun illər boyu yürütdükləri zoraki assimilyasiya siyasəti Güney Azərbaycanında milli ədəbiyyatın və mətbuatın inkişafına mane olmuşdu. Pişəvərinin "Hürriyyət", "Həqiqət" və "Acır", "Azərbaycan" qəzetlərində çap olunan əsərləri bu dövrdə Cənubi Azərbaycanın yalnız jurnalistlərinə deyil, yazıçı və şairlərinə də təsir edir, onlara yeni mövzular verirdi. Onun döyüşkən publisistikası milli azadlıq mübarizəsinin qələbəsi nəticəsində əmələ gəlmiş milli mətbuat üçün örnək idi. Pişəvərinin o vaxt yazdığı bir çox məqalələri dillər əzbəri olmuşdur. "Ölmək var, dönmək yoxdur!", "Hamıya, hamıya, hamıya!", "İki yolun ayrıcında", "Güc birlikdədir", "Xalq bizimlədir", "Korlar görsün, karlar da eşitsin!" və onlarca bu kimi çağırış xarakterli məqalələri ilə o, mübariz yazıçı publisistikasının gözəl nümunələrini yaratmışdır. Bu əsərlər öz aydın ideyası, mübariz ruhu və yüksək bədii səviyyəsinə görə gözəl sənət əsərləri ilə bir sırada durur. Pişəvərinin publisistikası mübariz publisistikadır. Hər şeydən əvvəl, bunu qeyd etməliyik ki, onun redaktorluq fəaliyyəti və ya səhifələrində çıxış etdiyi qəzetlər və jurnallar inqilabi və ya mütərəqqi ictimai təşkilatlara mənsub olmuşdur. "Hümmət", "Hürriyyət", "Yoldaş", "Zəhmət sədası", "Azərbaycan fəqərəsi", "Kommunist" və "Qızıl qələm", "Şərq qadını", "Kəndli", "Həqiqət", "Acır", "Zəfər", "Azərbaycan" və bu kimi qəzet və jurnallar Pişəvərinin jurnalistika fəaliyyətinin əsas çıxış sahəsidir.

Pişəvərinin publisistikası yüksək ideyalı publisistikadır. 30 illik bir dövrü əhatə edən yaradıcılıq fəaliyyətində ən mürəkkəb ictimai-siyasi hadisələrlə üz-üzə gələn və öz sağlam mövqeyini qoruyan ictimai xadim - jurnalist həmişə cəmiyyətin ən mütərəqqi qüvvələrinin fikir və arzularını təmsil etmişdir. Xalqa yaxınlıq, əməkçi kütlələrin mübarizəsində bilavasitə iştirak etmək, zəhmətkeşlərin həyatını dərinlən öyrənmək Pişəvərinin publisistikasına əsl xəlqilik kimi yüksək bir xüsusiyyət bəxş etmişdir. Pişəvərinin publisist əsərlərinin xalq tərəfindən böyük bir rəğbətlə qarşılanması, onların qüdrətli təsiri bir də bununla izah olunur ki, onlar həm forma, həm də məzmun cəhətcə dərin xəlqilik prinsipinə malikdirlər. Bu əsərlərdə xalq kütlələri bəlkə də çoxdan bəri duyduğu, lakin sözlə ifadə edə bilmədiyi arzu və diləklərini parlaq bir şəkildə görür və onlarda öz ürək sözlərinin dolğun

ifadəsini tapırdılar. Ona görə də Pişəvəri haqlı olaraq böyük ictimaiyyətə hissə yazırdı: "Mənim fikrim, qələmim və həyatım həmişə xalqa məxsus olmuşdur." (10.Nö76.1922) Ürəyini öz xalqının ürəyi ilə birləşdirən yazıçı-publisist onun döyüntülərini dərinlən hiss etmiş və nəbzini tutmağa müvəffəq olmuşdur. Yüksək vətənpərvərlik hisslərinin tərənnümü Pişəvəri publisistikasının xarakterik xüsusiyyətidir. Bu elə bir xüsusiyyətdir ki, onsuz Pişəvərinin publisistikası haqqında düzgün təsəvvür yaratmaq mümkün deyil. Vətən sevgisi, xalqın azadlığı və səadətinə olan dərin məhəbbət alovlu publisistin ilham mənbəyi idi. Güney Azərbaycan xalqının azadlığı, onun öz müqəddaratını təyin etmək hüququnu ələ gətirməsi uğrunda Pişəvəri bütün ömrü boyu mübarizə etmiş, bu yüksək arzuya çatmaq üçün heç bir fəda-karlıqdan çəkinməmişdir. Onun mübarizə dolu həyatının mənasını və məqsədini təşkil edən bu gözəl ideya, yaradıcılığında öz dolğun ifadəsini tapmaya bilməzdi. Azərbaycan xalqının milli azadlığı ideyası vətənpərvər publisistin yaradıcılığında ən əsas və başlıca yer tutur.

Pişəvərinin publisistikasındakı dərin realizmin qüdrətini onun əleyhdarları da etiraf etmək məcburiyyətində qalmışlar. Əlbəttə, onlar demokrat publisistin

yaradıcılığındakı realizmin əsasını görməmiş və ya görmək istəməmişlər. Ona görə də bu sözlərin yazıçıya guya "qeybdən deyildiyini" iddia etməklə özlərini çox gülünc vəziyyətə salmışdılar. Onların cavabında Pişəvəri qələmə aldığı həqiqətləri hardan və kimdən aldığını izah edərək yazırdı ki, bu həmvətənlərimin dözülməz vəziyyətidir, o, İranın səadəti və azadlığıdır, o, mənim ictimai arzularımdır, o, bəşəriyyəti özünün qəddar pəncəsində əsir etmiş zalim və tüfeyli təbəqənin cinayətləridir, o, istismar və onun şum nəticələrinə qarşı nifrətdir. Məni yazdıran bunlardır. Mən istəyirəm öz oxucularıma doğru yolu nişan verim, mən istəyirəm yalan və zərərli fikirləri - rədd edəm, həqiqəti olduğu kimi oxucuya göstərəm... (10.Nö76.1922)

Pişəvəri publisistikasının xüsusiyyətlərindən danışdıqda onun bədiilik cəhəti ayrıca qeyd edilməlidir. Pişəvərinin publisistikası yazıçı qələminin məhsulu, bədii publisistikadır. Onun bir çox məqalələri bədii əsər kimi oxunur. Bu xüsusiyyət publisistik əsərlərin fikir ardıcılığı, ifadə gözəlliyi, dilinin səlisliyi və obrazlılığından əlavə, bir də bədii təsvir vasitəsindən bacarıqla istifadə etməkdən irəli gəlir. Yalnız

oçerklərində deyil, bir sıra məqalələrində Pişəvəri izah etmək istədiyi fikri real hadisələrin bədii təsviri və bəzən obrazların vasitəsilə verirdi.

Ona görə də Pişəvəri publisistikasından danışdıqda, hər şeydən əvvəl, təsəvvürdə alovlu yazıçı publisistikası sanlanır. Pişəvərinin publisistikası dilinin səlisliyi və eyni zamanda bədii-iliyi və obrazlılığı ilə fərqlənir. O, məqalələrinin dili və üslubu üzərində söylə çalışırdı. Bu yönümdən yanaşanda gənclik çağlarında Nərimanovla birgə "Hümmət" təşkilatında çalışmış S.C.Pişəvərinin yaradıcılıq estetikası, əsərlərinin dil-üslub xüsusiyyətləri maraqlıdır. XIX əsrin ikinci yarısında, XX əsrdə yaşamış Azərbaycan ziyalıları danışq dili əsasında ədəbi dilimizi qurmağa, əsərlərinin (istər bədii, istər publisistik) dilini xalqa yaxınlaşdırmağa çalışmışlar. Ana dilinin zəngin, təbii və həyatı bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə etməklə onlar bir tərəfdən xalq dili zəminində ədəbi dili formalaşdırmağa çalışmış, ikinci bir tərəfdən, əsərlərinin bədii təsir gücünü artırmaqla xalq psixologiyasına daha güslü təsir göstərmiş, üçüncü bir tərəfdən, sonrakı dövrlər üçün örnək-ədəbi məktəb yaratmışlar.

Bu baxımdan yanaşanda Mir Cəfər Pişəvərinin publisistikası dəyərli və maraqlı bir irsdir. Böyük publisist ana dilinin saflığı məsələsinə həmişə diqqət mərkəzində saxlamış, elə ilk qələm məhsullarından "söz söyləyəndə dili əymək, on-on beş dəqiqə gücnib bir ərəbi, özü də qələt söz tapıb demək" (4.Nö44,1920) modası əleyhinə olmuşdur. Müasirlərinin ana dilini eybəcər bir şəkllə salıb, əsərlərinin dilini ağırlaşdıran, fikri dolaşq və anlaşılmaz bir formada ifadə edənlərə qarşı çıxış edən Pişəvəri hələ "Hümmət", "Açıq söz", "Hürriyyət"də çıxan məqalələrini ana dilinin cənub ədəbi-danışq dili üslubları qarışığı şəklində yazırdı. Bu məqalələrdə dilimizə yad olan əcnəbi sözlərin işlənməsinə bacardıqca yol verilməyib. Sonralar "Kommunist", "Şərq qadını", "Qızıl qələm", "Kəndli", "Azərbaycan" və sair qəzet və jurnallarda çap etdirdiyi məqalələrin dili daha canlı və səlisdir. Pişəvəri cümlələri süni surətdə mürəkkəbləşdirib, sadə bir şəkildə deyilə biləcək fikri dolaşdırmağın əleyhinə idi. Yaradıcılığının sonrakı dövrlərində o, özünün bu yaradıcılıq ənənəsinə sadıq qalırdı: - Məqsədimiz ədəbi müsabiqə deyil, xalqı başa salmaq, ona həqiqəti aşkar bir surətdə göstərməkdir, (3,1918.)- deyirdi. Onun publisistikasının üslub xüsusiyyətlərini öyrənmək üçün irəli sürdüyü bu fikrin böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, Pişəvəri, məqalələrinin bədiiiliyi və üslub gözəlliyinə xüsusi diqqət verir, onların dili üzərində söylə çalışırdı. O, məqalələrinə sərlövhə seçəndə belə bu cəhəti unutmurdu. Bunun nəticəsidir ki, bir çox məqalələrinin başlığı günün vəziyyətini bədii şəkildə ifadə edir. Məsələn, Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının gücləndiyi dövrdə İran Hökumətinin vəziyyətini təhlil etdiyi məqaləsini "İki yol ayrıcında" başlığı altında yazmış, milli azadlıq hərəkatı qələbə çaldıqca, irtica dəstələrinin dağılmasına işarə edərək, "Buludlar çəkilir, fəzalar işıqlanır!" sərlövhəsini işlətməmişdir. O, "Güc birlikdədir", "Qardaş qanı tökülməsin!" kimi başlıqlar işlətməklə oxucuların diqqətini daha artıq cəlb edir və məqalələrinin təsirini xeyli artırır.

(Davamı var)